

A konfirmandus (koraserdülő) korosztály személyiségfejlődésének jellemzői

Antalfai Márta

Országos Lelkészkonferencia

Balatonszárszó, 2012. május 7-9

A személyiségfejlődésről

Az előadás diáihoz kapcsolódó elméleti kiegészítésben először a személyiségfejlődésről szeretnék szólni, s ismertetni annak a lelki dinamikához kapcsolódó komplex, mélylélektani jellemzőit.

Az analitikus pszichológia a személyiségfejlődést *önmegvalósításként* értelmezi. Önmegvalósításon *nem az én, az ego* dominanciáját érti, hanem a személyiség egészének kibontakozását. Ezért a személyiségfejlődés helyett az *individuáció* kifejezést használja, amely nem tévesztendő össze az individualizációval, mely szintén *ego-dominanciát* foglal magában.

A személyiségfejlődés egyben differenciálódást is jelent, az *Egyből, az egységből*, a „bonyolultabb”, a magasabb rendű szervezettségű állapot irányába történő változást. Ez a folyamat ugyanis minőségi ugrásokkal is együtt járó teremtő aktus. Carl Gustav Jung megfogalmazásában: a különbözőség a kreatúra.

Az önmegvalósítás, mint individuáció célja: egyéniséggé, önmagunk lényegévé válni. Megtalálni életünk labirintusában a saját sorsunkat. Az élet útvesztőjében rátalálni a saját utunkra, mint a mesebeli hős, akinek - eltévedve a rengetegben - egy távoli fény (megközelítésünkben a lélek fénytermészete, belső iránytűje) mutatja meg az utat és a célt.

Az életút, mint labirintus magában rejti azt is, hogy a fejlődés során visszaesésekkel, körbenjárással, valamint egyhelyben állással is számolni kell. Ha a helyben-járás, visszaesés tartós, esetleg végleges, az értékvesztéssel is együtt jár. Elveszhetnek mindazon képességeink, amelyek nem tudtak kibontakozni, kifejlődni. Ilyen lehet pl. az érzelmi élet differenciálatlansága, mely együtt járhat a segítő szándék, szeretni tudás vagy a szeretet kifejezésének képtelenségével. Ennek hátterében az érző funkció fejletlensége állhat (lásd: 5.

dia, személyiségfunkciók). Az érzelmi élet gyermeki szinten való rögzülése jelentkezhet többek között irracionális indulatokban és hangulatokban, szorongásban, félelmekben. Mindezek pedig akadályozhatják a megküzdés, bátorság, majd a felnőtt személyiségre jellemző felelősségvállalás kialakulását.

A személyiségfejlődés, mint önmegvalósítás nem képzelhető el mások nélkül. Úgy a szeretet, mint az altruizmus, a részvét vagy a gondoskodás, mind-mind a másokban való tükröződés során, másokkal való kontaktusban bontakozik ki. Amikor a hős, vagy a kiskondás vállalva a próbatételeket elindul az éjig érő fa tetejére, hogy lehozza onnan a királykisasszonyt, az életveszélyes út során a mese végére felnőtté válik. A népmeséknek egyik fontos üzenete, hogy azon feladatoknál, próbatételeknél is fejlődik a személyiségünk, amelyeket másokért teszünk, mások miatt végzünk.

Amikor a fejlődésről azt írrom, hogy nem egyenes vonalú (lásd X dián), abban benne foglaltatik az is, hogy személyiségünk fejlődése lényegében egy bentről (belső világunkból) kifelé, majd kintről (a külvilágból) befelé tartó lelki mozgás. Azaz motivációink, késztetéseink, vágyaink, fantáziáink, belső világunk képei teret keresnek maguknak a külvilágban a megéléshez, megvalósuláshoz. Ugyanakkor a külvilág az érzékszerveinkre ható ingereivel, tárgyaival mintegy aktiválja is fantáziánkat, vágyainkat, s arra késztet bennünket, hogy a külvilágból érkező élményeket beépítsük, beemeljük magunkba. Tehát egy nyolcashoz hasonló mozgás jön létre a belső és külső világ között, amelynek közepére - a belső és külső világot szimbolizáló két kör találkozásánál - képzelhetjük el az *én*-t, mint a tudat központját.

A személyiség összetevőinél szeretném kiemelni továbbá a négy pszichés funkciót, azaz működésmódot: *az érzékelő, érző, intuitív és gondolkodó tudati beállítottságot*. A személyiségfejlődés egyes fázis-specifikus szakaszainál a négy pszichés funkció közül az *egyik* a személyiség egészén belül dominánssá válhat. Ilyen a koraserdülőkorban *az érző funkció, amelynek kibontakozására ez az életszakasz a legalkalmasabb*. Ez a személyiségünkbe kódolt fejlődési lehetőség, mint archetípus-mátrix, meghatározza a koraserdülő korban lévő fiatalok személyiségvonásait, amelyet az alábbiakban fejtek ki.

Mielőtt a főtémára térnénk, szólnunk kell még az élethosszig tartó, illetve az *élethosszon túlmutató* fejlődésről. Az *élethosszon túlmutató* fejlődésen olyan képességek, értékőrző és értékalkotó tulajdonságok és jellemvonások kibontakoztatását, ill. személyiségbe épülését értem, amelyek a következő generációt szolgálják. Ilyen pl. a velünk született altruizmus és szeretet képességének kiteljesítése, a másokért hozott áldozat, gondoskodás, gondozói-nevelői attitűd, a közösségért végzett munka, szolgálat, vagy a becsület, tisztesség, jóság, áldozathozatal, részvét személyiségbe épülése, ill. az önös vágyak fékezése. Ezek a tulajdonságok csak részlegesen átörökíthető genetikai meghatározottságok, nagyjából az adott kulturális-társadalmi elvárásokra adott válaszok, de mindenképpen a homo sapiensben rejlő magasabb szintű fejlődési lehetőségek!

A konfirmandus korosztály

Mielőtt részletesebben elemeznénk a koraserdülőkort, szükségesnek látom meghatározni annak helyét a személyiségfejlődés egészében. Ezt szemléltetik a tanulmány végéhez kapcsolódó diák (6. 7. és 8. dia). Kérem a tisztelt Olvasót, hogy mielőtt továbbhaladna a témában, tanulmányozza a diákon található rövid összefoglalókat!

A koraserdülőkort, amely kb. a 11-14 éves kor közötti időt öleli fel, a személyiség alakulásán belül a nagy átváltozások kezdetének is tekinthetjük. A fizikai érés felgyorsul, ám a testi érettség mellett a lelki érés fáziskésésben van. Ugyanakkor az érzelmi és képzeleti élet szinte önálló életet kezd élni. Az egész világ iránt elmélyült érdeklődés indul el. (6. 193.o.)

A korosztályra jellemző személyiségváltozásokat részben Frans Carlgren waldorf pedagógus és B. Kádár Judit, az ELTE Pedagógia- és Pszichológia tanszékének tanára munkáira (1. és 2. alfejezetek), részben a saját kutatásimra és tapasztalataimra építve fejtem ki és ismertetem.

1. A személyiségen belüli mélyreható változások (Frans Carlgren):

- Növekszik az értelem, vele együtt a felelősségérzet
- Ébredszik az önálló érzelmvilág, amely megváltoztatja a koraserdülőnek a környezethez és önmagához való viszonyát
- A szülők, a család fokozatosan háttérbe kerül
- A befelé fordulás és a világgal szembeni nyitottság paralel jelenik meg
- Eddig ismeretlen mély érzések törnek a felszínre
- Új élmény a magányosság érzése és az elvonulás igénye
- A befelé fordulás és önreflexió növekedése mellett megjelenik az igazi barátság iránti vágy (6. 204. o.)

Jó, ha a környezet (otthon, család, iskola) lehetőséget ad a fiatalnak az elvonulásra, „meditációra”, az ideálszemélyekkel, példaképekkel való kapcsolatra, hogy a mélyebben fekvő lelki rétegek is kifejlődjenek. Ha kizárólag kortárs csoportokhoz kapcsolódhat, akkor csak a lázadásig jut el, valamint az adott kor reklámjaiban, a médiában hangoztatott divattrendekig, s ez semmiképpen nem nevezhető fejlődésnek – csupán a kora gyermekkorhoz tartozó utánzási ösztön folytatásának. A baj, hogy „...nemcsak a viszonylag ártalmatlan tinédzserdivatokat, hanem a valóban komoly aszociális szindrómákat is messzemenően az olyan cselekvési minták meggondolatlan utánzása hívja elő, amelyeket a tömegtájékoztató eszközök révén, vagy a közvetlen környezetükben megélnék...” (6. 204-205. o.) Mindebből az adódik, hogy később „az életben nem a gondolkodása révén tájékozódik, hanem utánzással és tekintélytisztelet alapján.” (6. 204. o.)

2. A mélyreható változások biológiai háttértörténései és következményeik (B. Kádár Judit):

A belső biológiai, hormonális változások egyrészt új lehetőségeket teremtenek az élményfeldolgozásban és a külvilághoz való viszonyulásban, másrészt elbizonytalanodást, szorongást, viselkedési zavarokat hoznak létre. A régi sémák, munkamódok *már nem* működnek, az újak pedig *még nem*. Az *én-kép*, ön-definíció megrendül, az *én-határok* törékennyé válnak, fokozódik az érzékenység. Sok esetben visszalépést (regressziót) tapasztalhatunk egy olyan korábbi életkorba, ahol még jól működött az *én*. Ez a korosztály „olyan nehézségekkel kerül szembe, amelyek megoldása (bármennyire hétköznapi is) eddigi jól bevált módszereivel nem megoldható! Pl. köszönés, leckeírás, házimunka, stb. (5. 87-88. o.) Szükségesnek tartom itt idézni Carl Gustav Jungnak a tudat központját alkotó *énről* írott meghatározását: „Az *én* illetékes a személyiség fenntartásáért, s annak kontinuitásáért, valamint a személyes identitásért. Az *én*ünkkel vizsgáljuk meg a realitást körülöttünk és önmagunkban.” (8. 104. o.)

A fentiekből következik, hogy az *én*, mint a külvilággal való kapcsolattartás eszköze, valamint a külső és belső impulzusok ütközésének kormányzója, azt szabályozza, hogy mi juthat be a külső ingerek áradatából a személyiségbe, és mi juthat ki a belső világból, élményekből, a már feldolgozott információkból a külvilágba (5. 93-94. o.). A koraserdülőkorban induló, részben biológiai, részben pszichés változások következtében az *én*, mint alkalmazkodó szerv és impulzuskontroll összeomolhat, s vele együtt az *én-autonómia* is veszélybe kerül. (5. 94-95. o.)

Jellegzetes kettősség jelenik meg a személyiségen belül: a gondolkodás kezd felnőtté válni, ugyanakkor a fantáziában élés felerősödik. Megjegyzem, hogy felnőtt korban ez utóbbi lesz a kreativitás alapja!

„Az újabb kutatások (Kulcsár, 1996. id.: 5. 95. o.) arra derítették fényt, hogy olyan változások játszódnak le a központi idegrendszerben a kora serdülőkorban, amelyek akár önmagukban is indokolhatják a kognitív teljesítmény megtorpanását:

- Az agyi szinapszisok (összeköttetések) száma 10-12 éves kor körül meredeken esik
- Az agy oxigénfogyasztása 20-30 % -al csökken
- Az alvás mennyisége és a mélyalvás is csökken: az alvás szerepe pedig a napközbeni agyi idegsejtek módosulásának helyreállítása
- A tizenévesek egy-egy tanóra teljes időtartamának mintegy 40%-ban képesek a tantárgyra figyelni. A többit álmodozással, beszélgetéssel, unatkozással töltik
- A fentiek miatt is, az *én-autonómia* csökken, a kiskamasz fokozottan kiszolgáltatottabb” (5. 94. o.)

- Csökken az iskolai teljesítmény, a külvilágra irányuló racionális figyelem és koncentráció

B. Kádár Judit megfogalmazásában: „A 12-14 évesektől a tantárgyi követelmények olyan absztrakt gondolkodást kívánnak, amelynek érése a serdülőkorra (kb. 14-18 éves kor) tehető. A 4. és 6. osztályos gimnáziumok roppant kemény felvételi rendszere súlyosan megterheli ezt a korosztályt.” (5. 94. o.)

A fentiek is alátámasztják tehát azt a megfigyelést, amit a mesék üzenetében is tetten érhetünk, miszerint a tárgyalt életkorban, az előző évektől eltérően, az *érző funkció kibontakozásának és fejlődésének*, valamint a személyiségen belüli dominanciájának jött el az ideje. Ez a jelenség nem mond ellent az értelem fejlődéséről korábban írottaknak (lásd: 1-es alfejezet), mivel az elsősorban a külvilágról és a serdülőnek önmagáról való addigi felfogására és értelmezésére vonatkozik, nem pedig az iskolában elvártak egyoldalú kognitív befogadására.

3. Ideálszemélyek és kortárs csoportok

A korai serdülőkort, mint az átmeneti kor első szakaszát, a legviharosabb életszakasznak szokták nevezni. Még az úgynevezett *elég jó család* sem tud egyedül megbirkózni a felmerülő nevelési problémákkal, feltétlenül szükség van külső közösségek támogatására.

A kiskamasz számára a kortárs csoportok kizárólagossága, valamint az ideálszemélyek hiánya a pszichopátia irányába sodródás veszélyével járhat. A dominánssá váló fantáziavilág („kalandozások kora”) nem csak a kreativitás fejlődését segíti elő, nem csak lelki-szellemi gazdagodást eredményez, hanem realitástól való elszakadást, túlzott fantáziában élést is, ami könnyen átvihető felnőtt korra.

A fentiekből adódóan előfordulhatnak antiszociális megnyilvánulások is: kisebb lopások, balhék, kábítószer kipróbálása, esetleg bűnözés. Ezt ellensúlyozhatja a biztonságos család, az otthon melege, amely tartó edényként működhet a koraserdülő számára: átmenetileg átveheti az *én-kontroll* szerepét, az *én-határokat*, un. alkímiai műhelyként funkcionálhat, amelyben forronghat, alakulhat a kiskamasz személyisége. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a kortárs csoportokon belül lázadhat is a szülői kontroll ellen.

Valóban, a család már nem elég a továbbfejlődéshez, a kizárólagosan szülőkre való támaszkodás pedig veszélyes lehet, nehezíti az egyéniség kibontakozását, hátráltatja az önállóság kifejlődését és az új, immáron felnőtt *én* és *én-határok* kiépülését. Fontos feladatot tölthetnének be ebben az életkorban a keresztapák, keresztanyák, ha a keresztszülőség élő hagyomány lenne!

Azonban a legfontosabb szerepe - a családhoz és paralel a kortárs csoportokhoz tartozáson kívül - egy olyan külső közösségnek lenne, amelynek vezetője egyben ideálszemély is a serdülő számára, s közvetíti úgy a társadalom által elvárt értékeket, mint az élet értékeit.

A koraserdülőkor fejlődési lehetőségei – az aktiválódó érző funkció

Minden életszakasz tartogat magában olyan fejlődési lehetőségeket (velünk született archetípus-konstellációkat), melyeknek kibontakozására az adott életszakasz a legalkalmasabb. Az újabb és újabb képességek és tulajdonságok megjelenését a környezet segítheti, de gátolhatja is.

Az átmeneti kor a közvetlen környezetből, a család, iskola, kisebb közösség szociális teréből, egy tágasabb külső és belső horizont irányába ad kitekintést. Ezért nem csak a legviharosabb életszakasz, hanem a legcsodálatosabb is, hiszen ekkor nyílik lehetőség olyan új képességek, új látásmód kibontakozására, amely – a fennálló renddel szembeni lázadásával együtt – az új nemzedék, s vele együtt egy új stílus, új korszak záloga. Sajnálatos módon a tárgyalt korosztályról szóló szakirodalmak többsége szinte kizárólagosan csak a kapcsolatok mentén elemzi a koraserdülőkor fiataljait, nem szól a belső lelki élet változásairól, ezen életszakasz pozitívumairól. Az átmeneti kornak (koraserdülőkortól fiatal felnőttkorig) jórészt csak a nehézségeire, problémáira, negatívumaira figyel fel, mindazokra a jelenségekre, amelyek a felnőttek megszokott életvitelét zavarják. A felnőtt szemszögéből - szemüvegén át nézve - valóban több gondot, problémát okoz egy kiskamasz, majd egy, az adott kor felnőtt világával szembeforduló serdülő, már csak azért is, mert több megértést és odafigyelést igényel, mint egy kisiskolás.

Meseelemzésekre épülő kutatásaim arra hívták fel a figyelmet, hogy a tárgyalt életszakaszban a *személyiségen belül az érző funkció fejlődésének jött el az ideje*. Az ész helyett a szív veszi át a domináns szerepet!

Mivel az egyes fejlődési szakaszokon belül ez a korosztály a legnyitottabb az érzelmekre, a szemmel nem látható, érzékszerveinkkel nem tapasztalható befogadására, lehetőség nyílik a lelki kibontakozására, a hit megerősítésére. Felerősödik náluk a fantázia, s egyben a realitástól, a felnőttek által berendezett életformától való eltávolodás is. Hosszú ideig tudnak belső fantázia-képeikről beszélni, külön kis fantáziavilágot építenek magukban. A nevelőknek, hitoktatóknak lehetőséget kell teremteniük arra, hogy a kiskamaszok önmagukról, érzéseikről, lelki élményeikről beszélhessenek. Ettől az életkortól kezdve ugyanis megnyílnak az utak a realitás világából, az anyai-anyagi, földi létből, a horizontális dimenzióból a vertikális irány, a szellemi világ felé. Jól szimbolizálja ezt a fejlődési utat *Az égisz erő fa* című mese kiskondása, aki a földi kondásléteből – mintegy 90 fokos fordulatot véve - indul el a szellemi utat szimbolizáló égbe nyúló fa megmászására (2.).

Lányoknál a koraserdülőkort az ún. *Jószívű lány típusú mesék* (pl. a Holle anyó, Jószívű árva lány, stb.) szimbolizálják. A kora serdülőkorú lányoknál előtérbe kerül az ápoló, gondoskodó attitűd, a segítő szándék (pl. gyakori igény kis állatokkal való törődés, nevelgetésük), a szolgálat, az *én alárendelődése*, szemben a megelőző életszakasz (9-10 éves kor) autonómiájával, függetlenségigényével. A női személyiségfejlődés fontos állomása a családon kívüli szolgálat, ahol az *érző*, majd – a szolgálat közben – az *érzékelő funkció* is fejlődik. Régen a magyar királylányok leendő anyósuknál szolgáltak, 10-13 évesen kerültek majdani férjük családjába. Hasonló történetet mesél el Ámor és Psziché ősi mítosza is.

Korunkban hiányzik a fiatal lányok „máshol-szolgálásának” lehetősége!

A fiuk ebben az életszakaszban az ún. *Robinson korszakot* élik, a „kalandozások” korát, elsősorban a fantázia világában. Ha mégis kint a világban próbálkoznak, azokból gyakran balhé lesz. Bár ebben az életkorban a fantázia és valóság sokszor összemosódik. Az *intuitív funkció aktiválódásához is kötődő fantáziálás* nem csak a belső lelki tartomány felé nyit utat, hanem „messzelátóvá” is tesz.

Az intuitív funkció fejlődéséhez szükség van arra a fokozott érzékenységre, ami a serdülőkor elején jellemzi a tárgyalt korosztályt. Mind a lányoknál, mind a fiuknál az érzelmek differenciálódása, az érzelmi élet gazdagodása nyitja meg az utat a szellemi tartomány, az intuíció világa felé. Megfelelő érzelmi érettség nélkül a gondolkodás kiszikkad, a tudat beszűkül, legtöbbször egy ügy szállja meg, s egy idő után, mint a mesékben, a személyiség is *együgyüvé* válhat.

A személyiség fejlődése összességében a tudat fejlődését, tágulását, növekedését szolgálja. Lényegében az emberi tudat az, ami változik, fejlődik: az anyagi lét és tudatállapotból - transzformációk által - a szellemi lét és tudatállapot irányába.

Az anyagi, földi, horizontális dimenzióból a szellemi, ún. vertikális dimenzió irányába történő „átfordulás” nagy lehetőségének életszakasza az átmeneti kor, amely a koraserdülőkorral kezdődik. Sok népmesében tetten érhetjük a fent említett fejlődési utat, a serdülőkori nagy átváltozást. Közülük is talán a legmegragadóbb az egész világon megtalálható - ám a magyar mesekincsben leggyakoribb - *égig érő fa* típusú mesékben ábrázolt fejlődési út, a *kiskondás* felnőtté válásának útja (lásd: 16-20. diákat).

Az *érző* funkció kiteljesedése, az érzelmi élet gazdagodása kihagyhatatlan állomás a fenti folyamatban. Ha az *átmeneti korban* nem teremtünk lehetőséget az *érző* funkció fejlődésére, megmarad a gondolkodó funkció egyeduralma, amely, mint ahogy az *égig érő fa* típusú mesék póruljárt királyfiái is tükrözik, nem elég a nagyobb kihívásokkal való megküzdéshez, a kreativitást és eredetiséget igénylő, komplexebb feladatok megoldásához. A *kiskondást* is a kismalac által szimbolizált belső hangja (*érző-intuitív funkciója*) indította el a próbatételek útján.

Ezért, a koraserdülőkor nagy lehetőségével, az érzelmi élet differenciálódásának időszakával a szülőknek, nevelőknek többet kellene foglalkozni; társadalmi szinten lehetőséget teremtve a serdülőkorba lépő fiatalnak a velünk született altruizmus: a másokkal való törődés, gondoskodás-gondozás, segítő szándék, részvét, szeretet iránti vágy gyakorlásához.

Az együttérzés, megértés, megbocsájtás, s az *én* alárendelődése vezethet el a szeretet megtapasztalásához és Isten megsejtéséhez. Mindezek elmaradása érzelemszegény felnőttkort eredményez, amelyből hiányozni fog az élet szépségének és mélyebb értelmének átélése.

Budapest, 2012. szeptember

Felhasznált irodalom:

1. *Antalfai Márta*: A női lélek útja mondákban és mesékben. Új Mandátum Könyvkiadó Budapest, 2006., Wesley János Lelkészképző Főiskola, Bp. 2011.
2. *Antalfai Márta*: Lelki fejlődésünk dimenziói „Az égisz érő fa” című Benedek Elek mesében. Fordulópont, 46. sz. XI. Évfolyam, 2009/4
3. *Antalfai Márta*: A személyiségfejlődés mint értékőrző és értékalkotó folyamat. Az individuálpszichológia útján. A Magyar Individuálpszichológiai Egyesület folyóirata. III. évf. 2006. 1. sz.
4. *Antalfai Márta*: A sport, a táplálkozás és lelki fejlődés kölcsönhatásai serdülőkorban. In: Sport és táplálkozás. Mit, miért, mikor, tanácsok tinédzser sportolóknak. Komárom Megyei Sportszövetségek Szövetsége Kiadó 2003.
5. B. Kádár Judit: Oldás és kötés: a korai serdülőkor folyamatai és helyszínei. In: *Bernáth László – Solymosi Katalin*: Fejlődéslélektani olvasókönyv. Tertia Kiadó. Bp., 1997. 87-109.
6. *Carlgren, Frans*: Szabadságra nevelés. Rudolf Steiner pedagógiája. Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ. Pilisborosjenő, 1999.
7. *Jung, Carl Gustav*: A mesebeli szellem fenomenológiájához. In: Mélységeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok. Gondolat Kiadó. Bp., 1993. 213-255.
8. *Jung, Carl Gustav*: C. G. Jung Alapfogalmainak lexikona. Első kötet. Kossuth Kiadó Bp. 1977. 104. o.

A felsorolt irodalmak közül a 2. és 3. és a 4. a szerző honlapján olvasható, a Publikációk menüpontban: www.antalfaimarta.hu